

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume: 15, Issue: 100th Anniversary of the Republic Special Issue, October 2023
www.historystudies.net

1923 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NDE TÜRK KADINI

Turkish Women in the Turkey Economic Congress of 1923

Dr. Ayşe BEDİR
Türk Tarih Kurumu
a.bedir34@gmail.com

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 18.08.2023
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 18.09.2023
DOI Number : 10.9737/historystudies.1345939

Atf – Citation:

Ayşe Bedir, “1923 Türkiye İktisat Kongresi’nde Türk Kadını”,
History Studies History Studies, 15/Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı,
Ekim 2023, s. 187-202.

1923 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NDE TÜRK KADINI

Turkish Women in the Turkey Economic Congress of 1923

Ayşe Bedir*

Öz

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde, yeni devletin ekonomi politikalarını tartışmak ve dünya kamuoyuna tam bağımsız bir Türkiye mesajını vermek üzere 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de ilk Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu çalışmanın konusu, *İktisat Esaslarımız* adlı doküman üzerinden Türk kadınının Türkiye İktisat Kongresi'ndeki yerini araştırmaktadır. Çalışmanın amacı, kongrede kadının nasıl ve ne şekilde yer aldığını ne ölçüde temsil edildiğini ve kongre kararları üzerinden yeni Türk Devleti'nde kadının iktisadi hayattaki yerini, iktisadi politikalarda kadına biçilen rolü dolayısıyla da kurucu kadronun düşünce dünyasında kadının yerini tespit etmektir. Araştırma, 1923 tarihli ilk İktisat Kongresi'nde Türk kadını konusuyla sınırlandırılmıştır. Bu çalışma, kongrede ve yeni devletin iktisadi hayatında Türk kadınının yerini *İktisat Esaslarımız* üzerinden tarihsel kritik bir yaklaşımla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metoduyla ele alması bakımından alan yazınına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Kongre konuşmaları ve kararlarıyla ilgili içerikler, mesleki temsil esasına göre bütün iktisat birimlerini kapsayacak şekilde, cinsiyet ayrımı gözötilmeden, kadın-erkek bütün fertlere hitaben halkçı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ana doküman yanında konuyla ilgili literatür, dönemin süreli yayımları, resmi yayınlar ve arşiv belgeleri bu çalışmanın kaynakları arasındadır.

Anahtar kelimeler: Türk kadını, Türkiye iktisat kongresi, iktisat esaslarımız, nitel araştırma, doküman analizi.

Abstract

During the period when the Lausanne Conference was interrupted, the first Turkey Economic Congress convened in Izmir between February 17- March 4, 1923, to discuss the fiscal policies of the new state and to give a message of fully independent Turkey to the world public. The topic of this study investigates the position of Turkish women in the Turkey Economic Congress through the document entitled "*İktisat Esaslarımız*" (Our Principles of Economics). This study aims to determine how and in what manner women took place in the congress, to identify to what extent women represented, and to ascertain the position of women in the economic life of the new Turkish state through the resolutions of the congress and to define the role assigned to women in fiscal policies, thereby specifying the place of women in the intellectual world of the founding cadre. This research is limited to the topic of Turkish women in the first Economic Congress of 1923. This study aims to contribute to the literature by addressing the position of Turkish women in the congress and the economic life of the new state through the technique of document analysis from the qualitative research methods with a historical-critical approach as a means of "Our Principles of Economics". The contents of the congress speeches and resolutions were approached with a populist perspective, addressing both men and women without gender discrimination and covering all economic units based on professional representation principles. In addition to the main document concerned literature, periodicals of the era, official publications, and archival sources are among the resources of this study.

Keywords: Turkish women, Turkey economic congress, our principles of economics, qualitative research, document analysis.

*Dr., Türk Tarih Kurumu, Ankara/TÜRKİYE, a.bedir34@gmail.com ORCID: 0000-0003-0443-4570.

Giriş

11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türk İstiklal Harbinin fiili safhası tamamlanmış, barış görüşmeleri hazırlıkları başlamış ve 20 Kasım 1922'de Lozan Konferansı açılmıştır. Musul, Karaağaç, kapitülasyonlar, borçlar ve mali sebeplerden kaynaklanan meselelerdeki fikir ayrılıklarından dolayı Konferans 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramıştır.¹

Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye İktisat Kongresi açış konuşmasında, "Siyasî ve askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle tetvîç edilemezse semere, netice pâyidar olamaz."² belirttiği üzere Ankara Hükümeti, milli iradeyi esas alan kayıtsız şartsız tam bağımsız bir Türk Devletinin kuruluşu hedefiyle milli birlik ve beraberlik ruhu içinde Millî Mücadelenin zaferle neticelenmesinin akabinde bu askeri başarıları tamamlayacak tam bağımsızlık ideali için siyasi ve diplomatik hamlelere yönelmiştir. Barış görüşmelerinin kesintiye uğradığı dönemde, hem yeni kurulacak devletin iktisat politikalarını tartışmak, yeni devletin ekonomi siyasetini belirlemek hem de dünya kamuoyuna askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda tam bağımsız bir Türkiye mesajını vermek üzere 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi düzenlenmiştir.³

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde kamusal alanda görünür olmaya başlayan, Birinci Cihan Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda ordunun yaşam membalarını işleten, seferberlik nedeniyle erkeğin boşalttığı her alanda sivil hayatın çarklarını döndüren Türk kadını, yeni kurulan Türk Devleti'nde ve iktisadi hayatında da varlığını göstermiştir. Milli varlığımızı korumak hem kendi sınırlarımız içinde hem de cihan devletleri arasında hür ve güçlü bir Türkiye için kadın ve erkekten mürekkep içtimai heyetin, hayatın her sahasında arzulanan milli hedefleri gerçekleştirmek üzere milli birlik ve beraberlik ruhu içinde hareket etmesi gereklidir. Bu düsturla Türk kadını da Türkiye İktisat Kongresi'ndeki yerini almıştır.

1. Konu, Amaç, Sınırlılık, Kaynaklar, Metot

Çalışma, doküman analizi yöntemiyle Türkiye İktisat Kongresi'nde Türk kadınının yerini *İktisat Esaslarımız* adlı doküman üzerinden araştırmaktadır. Çalışma, açılış ve kapanış konuşmalarında, kongre esaslarında, Misak-ı İktisadi kararlarında yeni Türk Devleti'nde kadının iktisadi hayattaki yerini, kadının kongredeki temsiliyetini, belirlenen iktisadi politikalarda kadına biçilen rolü dolayısıyla da kurucu kadronun zihin dünyasında kadının yerini tespit etmek amacını taşımaktadır. Kongreyle ilgili şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte kadının erken Cumhuriyet döneminde iktisadi hayattaki yerini, tarihsel kritik bir yaklaşımla nitel

¹ Temuçin Faik Ertan, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 8. Baskı, Ed. T. F. Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 135-151.

² *İktisat Esaslarımız*, Anadolu Matbaası, İzmir, 1339, s. 60; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.107.

³ Ertan, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na", s. 144.

araştırma⁴ yöntemlerinden doküman analizi⁵ tekniğiyle ele alan bir çalışma yapılmadığı görülmüştür; çalışma metot bakımından alan yazına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

⁴ Nitel araştırma kavramının, kendisinin çatı bir kavram olması ve bu çatı altında bulunabilecek pek çok kavramın farklı disiplinle bağlantılı olmasından dolayı kavramın genel geçer bir tarifini yapmak zordur. Bu zorluğuna rağmen bir tanımlama yapmak gerekirse sosyal olay ve olguları ilintili oldukları çevre içerisinde araştırıp anlamayı, gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerini kullanarak, olay ve olguların bütüncül bir anlayışla ortaya konarak elde edilen verilerden hareketle bir model oluşturma başka bir deyişle bir teori ortaya koymayı hedefleyen bir araştırma yaklaşımıdır. Kavramın tanımı için bk. Ali Yıldırım, “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Önemi”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, C. 23, S. 112, 1999, s. 9-10; Nitel araştırma, sosyal ya da insani bir probleme atfedilen bireyler ya da grupları keşif ve anlama aracıdır. Süreç, sorunun belirlenmesi, veri toplama, özelden genel temalara doğru ilerleyen tümevarımcı bir yöntemle verilerin analizi, araştırmacının veriyi anlamlandırma aşamalarından oluşur. Nitel araştırma sürecinin detayları için bk. John W. Creswell, *Research Design Qualitative Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 3. Baskı, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2009; Araştırmaya konu olan sosyal olay ve olgunun içinde geliştiği çevrede/ortamda incelenmesi, araştırmacının, araştırma süreci içindeki aktif katılımı, süreç dahil olan katılımcıların deneyim ve algılarının tespiti, her değişkenin kendisiyle ilgili diğer değişkenlerle bağlantılı olduğu dolayısıyla toplanan bilgilerin bütünlüğü, olay ve olguların değişken yapısından hareketle araştırma süresince kullanılan veri toplama tekniklerinin ve araştırma örnekleminin kapsamının değişebileceği başka bir ifadeyle araştırma deseninin değişebileceği ve düzenlenebileceği düşüncesiyle desende esneklik, elde edilen verilerden hareketle sorunsala ilişkin parçadan bütüne doğru teori geliştirme süreci genel hatlarıyla nitel araştırma yönteminin özelliklerini tanımlar. Yıldırım, yöntemin bahsedilen bu özelliklerini “doğal ortama duyarlılık, araştırmacının katılımcı rolü, bütüncül yaklaşım, algıların ortaya konması, araştırma deseninde esneklik, tümevarıma dayalı analiz” olmak üzere detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Nitel araştırma yönteminin özellikleri için bk. Yıldırım, *agm*, s. 11-14.

⁵ Nitel yöntemde veriler gözlem, görüşme, doküman analizi gibi tekniklerle toplanır. Bu teknikler genel olarak birbirlerini tamamlamak üzere (farklı tekniklerin kombinasyonu [triangulation]) kullanılabilir. Tarih araştırmalarında ise dokümanların kullanımı oldukça yaygındır. John Scott, belirli bir sorun çerçevesinde sosyal ve tarihi araştırmalarda dokümanların kullanımını, yazılı metinde gömülü merkezi role sahip bir olgu olarak ele alır ve devlete ait belgeleri, günlükleri, gazeteleri içeren bu belgelerin daha çok profesyonel tarihçiler tarafından buna karşılık anket ve görüşme tekniklerinin ise sosyologlar tarafından kullanıldığını ifade eder. John Scott, *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*, Polity Press, UK, 1990, s.1.5, 27; Gary McCulloch, *Documentary Research in Education, History and the Social Sciences*, RoutledgeFalmer Taylor & Francis Group, London and New York, 2005, 4, 25; Mogalakwe ise Karl Marx ve Emile Durkheim gibi klasik sosyal teorisyenler tarafından yaygın olarak kullanılan doküman araştırmalarının yeni olmamasına rağmen belgesel kaynakların ana akım sosyal araştırmalarda kullanımının çok popüler olmadığını belirtmektedir. Bk. Monageng Mogalakwe, “The Use of Documentary Research Methods in Social Research”, *African Sociological Review* C. 10, S.1, 2006, s. 224; Doküman analizi kavram olarak basılı ve elektronik ortamdaki malzemenin işlenmesiyle ilgili çeşitli aşamaları içeren sistematik bir süreci ifade eder. Glenn A. Bowen, “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, *Qualitative Research Journal*, C. 9, S.2, 2009, s. 27, doi.org/10.3316/QRJ0902027, (E.T. 26.05.2023); Dokümanın/ belgenin inşası ve inşa sürecinin kimin eliyle gerçekleştiği ve bu failin kimliği ve yapıyı ettikleri, yetiştiği dönem ve koşullar da analiz sürecini etkileyen unsurlardır. McCulloch da bu ürünlerin, sosyal ve tarihi bir çıktı olduklarının göz önünde bulundurulmadan incelenmesinin analiz sürecinin eksik kalmasına neden olabileceğini, yine aynı nedenle belgeleri çalışırken yazar/larına referansla çalışılması gerektiğini hatırlatır. McCulloch, *agm*, s. 5; Nitel bir araştırmaya kaynaklık edecek doküman çeşitleri özelliklerine, temin edildikleri ortama, şahsa mı yoksa bir kurumuna mı ait olup olmadıklarına, birinci elden (ana) ya da ikinci elden yazılıp yazılmadıklarına göre kategorize edilmiştir. Özelliklerine göre dokümanlar yazılı, görsel, sesli, işitsel-görsel belgeler olarak sınıflandırılmıştır: kitap, dergi, metin, günlük, rapor, ansiklopedi, sözlük gibi yazılı bilgi ve belgeler; fotoğraf, harita, afiş gibi görsel materyaller; ses kaydı, radyo yayını gibi sesli belgeler; video, sinema, televizyon gibi işitsel-görsel belgeler. Temin edildikleri ortama göre dokümanlar yazılı, filmsel, bilgisayar ortamı, taşınabilir manyetik ortam belgeleri olarak sınıflandırılmıştır. Günlük, anı, mektup, otobiyografi, fotoğraf, video, film gibi koleksiyon materyaller şahsi belgelere; resmi kurum ve özel kuruluşların kendi içinde ve kurumlar arası yazışmaları, hukuki metinler (kanun, yönetmelik), gazeteler, bir eğitim kurumuna ait belgeler, sağlık kuruluşlarına ait kayıtlar, adli ve cezai iş ve işlemlere ilişkin belgeler, kurumsal faturalar gibi belgeler de kurumsal dokümanlar olarak kategorize edilmiştir. Veri kaynakları/dokümanların yerli ve yabancı literatürde sınıflandırılması için bk. Bilgen Kıral, “Nitel Bir Veri Analizi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S.15, 2020, s. 174-175; Ramazan Sak, İkbal Tuba Şahin Sak, Çağla Öneren Şendil, Eşref Nas, “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, C. 4, S.1 2021, s. 230-231; Bu dokümanlar kullanılırken veri kaynaklarının kontrolü, belgenin orijinal ve değiştirilemez olması, inanılır ve güvenilir olması, ilişkili olduğu diğer kaynakların tamamını temsil etmesi, bulguların açık, net ve anlaşılır olması gibi bazı kriterler bakımından test edilmesi gerekir. Bu kriterler dokümanların gerçeklik/otantiklik, kaynağın güvenilirliği, temsil edilebilirliği ve anlaşılabilirliği olarak ifade edilir. Bk. Jashim Uddin Ahmed, “Documentary Research Method: New Dimensions”, *Indus Journal Management & Social Sciences*, C. 4, S. 1, 2010, s. 3-5; Mogalakwe, *agm*, s. 224-228; Nitel metotla doküman analizi yapılırken analiz sürecinde takip edilecek işlem basamakları, farklı

Çalışma, 1923 tarihli İzmir'de düzenlenen ilk Türkiye İktisat Kongresi'nde "Türk kadını" konusuyla sınırlandırılmıştır.

İzmir Anadolu Matbaası'nda tab olunan 1339 tarihli *İktisat Esaslarımız* adlı doküman bu çalışmanın ana kaynağıdır. Ayrıca konuyla ilgili araştırma ve telif eserler, resmi yayınlar, süreli yayınlar bu çalışmanın kaynakları arasındadır.

2. 1923 Türkiye İktisat Kongresi ve İktisat Esaslarımız

İtilâf Devletleri'nin yeni kurulacak Türkiye'de adli ve mali ayrıcalıklarını sürdürme taleplerindeki ısrarlarının başlıca etken olarak Lozan Konferansı⁶ müzakerelerini kesintiye uğrattığı ara dönemde⁷, İzmir'de Osmanlı Bankası depoları olarak kullanılan Aram Hamparsomyan mağazalarının bulunduğu binada⁸, farklı iktisat gruplarını temsilen yurdun dört bir tarafından seçilen 1135 delegenin katılımıyla, uzaklardan katılım sağlayacak üyelerin kongre

araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde kategorize edilmiştir. Bu sınıflandırmalar incelendiğinde araştırmacıların belgeye erişim/veri toplama, belgenin gerçekliğinin kontrolü/orjinallik/otantiklik teyidi, belgenin inceleme, anlamlandırma ve işleme süreci (kodlama, kategoriler belirleme, sınıflandırma) analiz süreci, bulguların/sonuçların güvenilirliğinin teyidi ve araştırmanın sonlandırılması/yazma gibi kriterleri dikkate aldığı görülür. Doküman analizinde izlenecek farklı analiz şemaları için bk. Matthew B. Miles ve A. Michael Huberman, *Qualitative Data Analysis*, 2 Baskı, Sage Publications, Thousand Oaks, 1994; Juliet Corbin ve Anselm Strauss, "4 Strategies for Qualitative Data Analysis", *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, 3. Baskı, Sage Publications, Thousand Oaks, 2015, s. 65; Catherine Welch, "The Archaeology of Business Networks: The Use of Archival Records in Case Study Research", *Journal of Strategic Marketing* C. 8, S. 2, 2000, s. 197-208; David L. Altheide, "Tracking Discourse and Qualitative Media Analysis", *Poetics* C. 27, S. 4, 2000, s. 291-292; Doküman analizi, araştırmacının tarihsel bir bakış kazanarak olayların ve olguların tarihsel kökenlerini anlamasına yardımcı olur, yeni araştırma soruları belirlemesini, ilave araştırma verileri/kaynakları elde etmesini, araştırma konusuyla ilgili değişim ve gelişmeleri takip etmesini, bulguları doğrulama ve başka kaynaklardaki verilerin doğrulamasını sağlar. Yine bu tekniğin zaman yönetimi, örneklemin kapasitesine karar verebilme, dijital ortamdaki verilere erişim kolaylığı ve bu materyalin kullanım kolaylığı, maliyet düşüklüğü, araştırmacıya özgün bir çalışma tarzı, diğer nitel tekniklere nazaran aktif katılımcının tepkiselliğinden uzak oluşu gibi avantajları bulunmaktadır. Bu tekniğin bahsedilen bu işlevleri yanında bazı sınırlılıkları da söz konusudur. Dokümana erişme ve ulaşma zorluğu, erişimi sağlanan bir dokümana çeşitli kısıtlamalardan dolayı tekrar erişim güçlüğü, araştırmacının tarafsızlığı, dokümanın yanlış seçiciliği, erişimi sağlanan doküman eksik ya da hatalı kaydı, belgenin hazırlanırken standart kriterlere göre standart bir formatta hazırlanmaması ve bu durumun neden olabileceği kodlama zorluğu doküman analizi tekniğinin söz konusu sınırlılıklarıdır. Doküman analizi tekniğinin spesifik kullanımı ve işlevleri, avantaj ve sınırlılıkları için bk. Bowen, *agm*, s. 29-30; Kırıl, *agm*, s. 178-180; Sak, vd., *agm*, s. 237-240; Ahmed, *agm*, s. 10.

⁶ Türkiye'nin uluslararası arenada edineceği yeri şekillendiren Lozan Barış Antlaşması ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı erken Cumhuriyet döneminin iktisadi gelişmelerini etkileyen iki faktör olduğu ve bu faktörler arasındaki dönüm noktaları ve yansımaları ile yine dönemin ekonomi politikalarına etki eden sembolik bir anlam taşıyan ilk Türkiye İktisat Kongresi hakkında bk. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 9 Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 43,45.

⁷ Mustafa Kemal Paşa Türkiye İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında, askeri zaferden sonra sulhun sağlamamasının nedeninin iktisadi nedenlerden kaynaklandığına "Efendiler, Görülüyor ki, bu kadar katı ve yüksek bir zafer-i askerîden sonra bizi sulha kavuşmaktan men eden esbâb doğrudan doğruya esbâb-ı iktisadîdir, mülâhazat-ı iktisadîyedir. Çünkü bu devlet, bu millet hakimiyet-i iktisadîyesini temin ederse o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve teâli etmeye başlamış olacaktır..." sözleriyle işaret etmiştir. Bk. *İktisat Esaslarımız*, s. 64; Lozan'da devletlerin kapitülasyonlar konusundaki taleplerinin kabul edilemeyeceği ve ekonomik bağımsızlığın mutlaka kazanılması gerektiği, bu çerçevede ara dönemde düzenlenen Kongrenin ana gündem maddesini harpten yeni çıkmış Türkiye'nin iktisadi meselelerinin oluşturduğu, halka iktisadi manada yol göstermek, memleketin kalkınması için ekonomik sorunlarının çözümü için kararlar almak üzere Kongrenin düzenlendiği konusunda bk. A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s.11-12; Lozan görüşmelerinde iktisadi ve mali meseleler ve takip edilecek siyasetle ilgili müzakereler için bk. TBMM Gizli Celse Zabıtları Devre 1, Cilt 4, İçtima Yılı 3, 3 Mart 1339, s. 30-71.

⁸ "İzmir'de Hayat", *Akşam*, 30 Kanun-ı Sani 1923, s. 3; A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997, s. 161; Binanın alt katı protokol ve kongreye iştirak eden murahhaslara, alt katın bir kısmı sergi salonuna, üst kadın kadın ve erkek dinleyicilere ayrılmıştır. Bk. Erdinç Tokgöz, *80. Yıldönümünde Türkiye İktisat Kongresi ve Gazi Mustafa Kemal'in Açış Konuşması*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 2003, s. 2.

yerine vaktinde ulaşamaması nedeniyle iki gün gecikmeli⁹ olarak 17 Şubat 1923 tarihinde Türkiye İktisat Kongresi açılmıştır. Kongrede öncesinde İktisat Vekâleti'nce yapılan duyurular ve talimatname çerçevesinde, her il ve ilçeden mesleki temsil esasına göre birer tüccar, sanatkâr, bankacı, amele ve üç çiftçi temsilci seçilerek sekiz kişilik heyetler oluşturulmuştur.¹⁰ Bu heyetlerin yanı sıra Milli Türk Ticaret Birliği¹¹, İstanbul Esnaf Cemiyetleri, İstanbul Hamallar Cemiyeti, İstanbul Ticaret Mekteb-i Alisi, Umum Terziler Cemiyeti, Çiftçiler Derneği, Macaristan Türk Mezunları Cemiyeti, Fransa Dâr-ül Fünun ve Mekteb-i Âliye Mezunları Cemiyeti, gibi bazı cemiyet ve dernekler de kongreye katılım sağlamıştır.¹²

İktisat Vekâleti'nin teşebbüs ve teşvikiyle, Mustafa Kemal Paşa'nın iştiraki ve fahri başkanlığında¹³ düzenlenen kongrenin toplanma amacı¹⁴, bizzat Başkumandan tarafından "Aziz Türkiyemizin iktisadi teâlisi esbabını aramak ve bulmak gibi vatanî, hayatî ve milli bir gaye-i mukaddese¹⁵" olarak dile getirilmiştir. Yine kongrenin toplanma amacı, İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un demeç ve beyanatlarında, memleketin iktisadiyatının ve iktisadi teşkilatının inkişafını¹⁶ sağlamak, iktisat amillerini biraraya getirmek, harpten yeni çıkmış bir memleketin iktisat savaşında da başarılı olabilmesi için takip edilecek ekonomi siyasetinde, İktisat Vekâleti'nin tespit ettiği programın uygulanmasına geçerken iktisat amillerinin ihtiyaçlarını tespit etmek, hükümetten beklentilerini dinlemek, tavsiyelerde bulunmak, kongrede yer alan grupların (çiftçi, amele, tüccar, sanayici, banka ve şirketler) bu ihtiyaçlarını muhtırayla beyan etmelerini sağlamak, milletin ve memleketin iktisadının ihtiyaçlarını müşterek şekilde araştırarak ona uygun ortak bir çalışma planı uygulamak, o zamana kadar birbirlerine yabancı olan iktisat amillerini

⁹ İzmir dışından katılacak, henüz yolda bulunan murahhasların iştirakini temin için 15 Şubat 1923'te gerçekleştirilmesi planlanan Kongrenin resmi açılış günününün 17 Şubat'a ertelendiği hususunda bk. *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1923, s. 3; *İkdam*, 16 Şubat 1923, s. 1.

¹⁰ Tokgöz, *age*, s. 1; Kongreye çeşitli dernek ve cemiyetlerin seçtikleri temsilciler, İstanbul, İzmir Karahisar-ı Şarki, Mesudiye, Zonguldak, Malatya, Kütahya, Bartın temsilcileri için bk. Ökçün, *age*, s. 153-168.

¹¹ Milli Türk Ticaret Birliği tarafından İstanbul'da ithalat ve ihracat ticaretinde Türklerin hakimiyetini sağlamak, İstanbul'da yabancılardan boşalan ticaretin Türk tüccarı tarafından doldurulması amacıyla Avrupa ve Amerika ticaret kurumları ve Türk ticarethanelerinin irtibatını sağlamak üzere bir Ticaret-i Hariciye Kongresi düzenlenmesi planlanmış, ancak bu kongre, İzmir'de Şubat ayı içinde iştirak edilecek İktisat Kongresi münasebetiyle üç ay ertelenmiştir; fakat Türk Ticaret Birliği, İzmir'deki kongreye temsilcileriyle katılacağını, burada görülecek raporun düzenlenmesi ve Türk ticaretinin bu kongreden taleplerini tespit için Sultan Mahmut Türbesi civarında bulunan Hilal-i Ahmer merkez binasında iki kongre toplamaya karar vermiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde Birlik, Türkiye İktisat Kongresi'ne sunmak üzere rapor hazırlamış ve bazı temsilcileriyle birlikte kongreye katılmıştır. Bk. "Milli Ticaret Kongresi", *Türkiye İktisat Mecmuası*, 17 Kanun-ı Evvel 1339, s.269; "İstanbul'da Büyük Bir Ticaret-i Hariciye Kongresi", *Türkiye İktisat Mecmuası*, 20 Kanun-ı Sani 1339, s. 290. Milli Türk Ticaret Birliği tarafından İstanbul'da ana olarak ithalat ve ihracat sorunlarını tartışmak üzere bir ekonomik kongre düzenleneceğine dair ayrıca bk. Michael M. Finefrock, "Laissez-Faire, The 1923 Izmir Economic Congress and Early Turkish Developmental Policy in Political Perspective", *Middle Eastern Studies* C. 17, S. 3 1981, s. 376.

¹² Ökçün, *age*, s. 157-160; Arzu Varlı, Murat Koraltürk, "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi", *ÇTTAD*, C. IX, S. 20-21, 2010, s. 132-133.

¹³ Türkiye İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi, 21 Teşrin-i Sani'de Mahmut Esat Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'den çektiği telgrafla İktisat Vekâletinin girişimiyle gerçekleşmiş; bu telgrafla uzun zamandır memleket iktisadının unutulduğu ve direk memleketin vicdanını dinlenerek, iktisat birimlerinin temsilcilerinin dinlenerek bir iktisat program oluşturulması gerektiği ve bu kongre için Başkumandan Paşa'nın riyaset-i fahriyelerini teklif edildiği ve teklifin Paşa tarafından kabul edildiği belirtilmiştir. TBMM ZC Devre 1, Cilt 27, İçtima Yılı 8, 5 Şubat 1339, s. 170.

¹⁴ Uzun süren savaşlar sonrasında maddi ve insan kaynaklarının tükenmişliğinin ülkeye verdiği tahribatın hızlı bir şekilde tamiri, askeri gücün ve elde edilen başarının muhafazasının sağlanması için iktisadi yenilenme ve iyileşme, Lozan'da Türkiye'nin pozisyonunu güçlendirme gibi saiklerle İzmir'de düzenlenen ilk İktisat Kongresi'nin toplanma gerekçeleri konusunda bk. Margaret S. Hoell, "Atatürk and the 'İlk Türkiye İktisat Kongresi'", *Turkish Studies Association Bulletin*, C. 4, S. 2, 1980, s.1.

¹⁵ *İktisat Esaslarımız*, s. 53.

¹⁶ Yeni devletin iktisadi kurumsallaşma çabalarında 1920'li ve 1930'lu yıllarda milliyetçiliğin, cumhuriyetçiliğin ve laikliğin yükselişinin etkisiyle oluşan stabil ortamın başka bir ifadeyle bu ilkelerin oluşturduğu istikrarın, Türkiye'nin ekonomik gelişimine katkı sağladığı noktasında bk. Morris Singer, "Atatürk's Economic Legacy", *Middle Eastern Studies*, C. 19, S. 3, 1983, s. 302.

birbiriyle tanıştırmak ve sonraki kongrenin nerede ve ne zaman toplanacağına karar vermek¹⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Kongre hazırlıkları kapsamında, Türkiye İktisat Kongresi'nin faaliyeti konusunda ayrıntılı bir program hazırlamak üzere İktisat Vekâleti tarafından İzmir mebusu Enver Bey, Konya mebusları Hacı Bekir ve Vehbi Beyler, Saruhan mebusu Mustafa Necati ve Reşat Beyler Ertuğrul mebusu Osmanzade Hamdi Bey, Posta ve Telgraf Müdür-ü Umumisi Sabri Bey ve tüccar Ali İhsan Bey gibi isimlerin üye olduğu Heyet-i Faâle oluşturulmuştur.¹⁸ Heyet tarafından kongrede istişari nitelikte müzakere edilmek üzere memleketin iktisadi durumuyla alakalı Şubat 1339 tarihli bir layiha hazırlanmıştır. Bu layihada, kazanılan büyük zaferden sonra Batının üstünlüğüne son vermek, Türkleri refaha erdirmek için en başta yapılması gereken şeyin, iktisat teşkilatının temini olduğu belirtilmiş; kredi meselesi, zirai ve sınaî istihsalin tanzim ve tezyidi, ticaretin tanzimi, vergiler, gümrük meselesi, nakliyat ilgili hususlar yer almıştır.¹⁹ Kongre kapsamında, memleketin çiftçi, tüccar, esnaf ve sanayicilerini birbirine tanıtmak gayesine hizmet edecek, memleketin iktisat birimlerinin ürettiği mamul ve mahsulatin sergileneceği Numûne Sergisi/İktisat Sergisi de düzenlenmiştir.²⁰

Kongre hazırlıkları ve kongrenin düzenlenmesi, hem Atina Ajansı ve İngiltere gibi yabancı ülkelerin neşriyatında Türkiye'nin yabancı sermaye karştı olduğu şeklinde lanse edilerek olumsuz tepkilerle karşılaşmış, hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yankı bulmuştur. Yine Trabzon mebusu Ali Şükrü'nün de 3 Şubat 1339 tarihli, Türkiye İktisat Kongresi'yle ilgili İzmir'de büyük bir kongre düzenleneceğinin gazetelerden okunduğu, düzenlenecek kongrenin sadece İktisat Vekâletinin teşebbüsüyle mi yoksa Vekiller Heyeti'nin de kararının olup olmadığı, kongrenin ruznamesinin ne olduğu, bir layiha imzalanıp imzalanmadığı, kongre azası olarak pek çok vekilin seçilmesinin ve bu vekillerin Ankara'dan ayrılmasının Meclisin ekseriyetine halel getirebileceğiyle ilgili suallerin yer aldığı soru önergesi mevcuttur.²¹

Delegeler, milletvekilleri, bakan, sivil ve asker görevliler yanında, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa Asım Paşa, Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçisi İbrahim Abilof, Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Aralov kongre davetlileri arasındadır. Anadolu Ajansı'ndan alınan bilgilere göre yaklaşık üç bin kişinin izlediği Kongre, 17 Şubat günü İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Manisa İli Sanayi Temsilcisi ve Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın açış konuşmalarıyla başlamıştır. Salondaki oturma planı meslek gruplarının temsilcilerine göre düzenlenmiş; sol taraf işçi, sağ taraf tüccar, orta kısım çiftçi, işçi ve çiftçiler arası sanayi temsilcileri için ayrılmıştır. Kongre çalışmalarını yürütmek üzere İktisat Kongresi Başkanlığına Kâzım Karabekir Paşa (Manisa Sanayi murahhası); Başkan vekilliklerine işçi grubu reisi Aka Gündüz Bey (Kütahya), sanayi grubu reisi Selahattin Bey

¹⁷ "İktisat Sahasında Nasıl Muzaffer Olacağız", *Vakit*, 25 Şubat 1923, s. 3; "İktisat Kongresi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Şubat 1923, s. 3; "İktisat Kongresi Ne İçin Açılıyor? *İkdam*, 16 Şubat 1923, s. 1, "İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in Beyanati", *İleri*, 16 Şubat 1339, s. 3; Ökçün, *age*, 1-2, 7-9; Kongrenin toplanma maksadıyla ilgili Bozkurt'un açıklamaları için ayrıca bk. TBMM ZC Devre 1, Cilt 27, İçtima Yılı 8, 5 Şubat 1339, s. 171. Kongrenin amacı, Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa'nın kongrenin vazifesini tamamladığıyla ilgili TBMM'ye ilettiği telgrafta da vatan iktisadiyatının kurtuluş ve gelişmesi yönünde müzakerelerin gerçekleştiği, Türkiye'nin tamamına şamil bir ekonomik hayatın esaslarının tespit edildiği şeklinde ifade edilmiştir. Bk. TBMM ZC Devre 1, Cilt 28, İçtima Yılı 4, 8 Mart 1339, s. 45-46.

¹⁸ "İktisat Kongresi'ne Hazırlık", *Vakit*, 16 Kanun-ı Sani 1923, s. 2.

¹⁹ *Türkiye İktisat Kongresi*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1339.

²⁰ Ökçün, *age*, s. 179-191.

²¹ Ali Şükrü Bey'in soru takriri için bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30-10-0-0. 5-29-17, (3 Şubat 1339). Hem yabancı neşriyattaki iddialar hem Meclise verilen Ali Şükrü Bey'in soru önergesine Mahmut Esat Bey'in cevapları ve konuyla ilgili Meclisteki tartışmalar için bk. TBMM ZC Devre 1, Cilt 27, İçtima Yılı 8, 5 Şubat 1339, s. 170-182. Ali Şükrü Bey'in soru önergesinde yer alan kongreye Meclisten aza olarak pek çok vekilin seçilmesi ve Ankara'dan ayrılması hususuyla ilgili 6 Şubat 1339 tarihli kararname ile İktisat vekili Mahmut Esat Bey'in yerine Nafia Vekili Feyzi Bey'in TBMM İcra Vekilleri Heyeti tarafından vekâleten görevlendirildiğine dair bk. BCA 30-18-1-1-6-49-17-1-1, (6 Şubat 1339).

(Ayvalık), çiftçi grubu reisi Karaosmanzâde Kâni (Manisa), ticaret grubu reisi Alâiyeli Mahmut Bey (Gediz); kâtipliklere Muallim Şefik (işçi temsilcisi), İlhami Nafi (sanayi temsilcisi), Lütfü Arif (Kırkağaç temsilcisi) beyler seçilmişlerdir. Çiftçi, tüccar, sanayici, işçilerden oluşan gruplar encümenler halinde çalışmalarını yürütmüş her grup hazırladıkları muhtıralarını başkanlığa iletmiştir. Kongre çalışmalarını, Misak-ı İktisadi ile grupların iktisat esaslarını tespit ederek ve gelecek kongrenin yeri ve zamanının belirlenmesi işinin Hükümete tevdi edilmesi kararlaştırılarak 4 Mart 1923'te tamamlamıştır.²²

Kongre kararlarının resmi olarak bağlayıcılığı olmasa da yeni devletin iktisat politikalarını etkilediği, iktisat programlarına rehberlik ettiği söylenebilir. Nitekim kongre açış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, sulhün temininden sonra milletin ele ele çalışması gerektiğine, milletin ve memleketin refahı için temelli bir iktisadi program yapılması gerektiğine, bu programın esaslarının ortaya konması için kongrenin çalışmalarının önemine vurgu yapmıştır: “Arkadaşlar, netice yeni devletimizin yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkacaktır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde mündemiçtir. Binaenaleyh evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz...”²³ Yine kongre sırasında yapılan çalışmaların Hükümete iletildiği Kongre Reisi Kâzım Karabekir tarafından da “her grupta teşkil edilen ihtisas encümenlerince tetkik edilen ve doğruca divan-ı riyasete verilen bir çok kıymetli layihalarda başkaca ve aynen Hükümete takdim edilmiştir...”²⁴ ifadeleriyle dile getirilmiştir. Korkut Boratav da kongre sonrasında kabul edilen esasların, 1923-1929 döneminin iktisadi felsefe ve anlayışını temsil ettiğini belirtmiştir.²⁵ Kongre kararlarının yeni kurulmakta olan Halk Fırkası'nın programına temel oluşturması yönündeki beklenti ve bu doğrultuda adım atılması hususunda dönemin kanaat önderlerindeki fikriyat da bu fikri desteklemektedir. Örneğin *İkdam*'da “İktisat Kongresi'nden Halk Fırkası İçin Faide” başlıklı yazıda, “mezkûr Fırka programını tanzim ederken, o programın siyaset-i iktisadiyeye dair olan kısmı için kongredeki müzakeratın ve orada ittihaz olunan mukarreratın pek müesser rehberliğine nail olacaktır.”²⁶ ifadelerine yer verilmiştir.

İlk Türkiye İktisat Kongresi'nin kabul ettiği iktisat esaslarıyla kongrenin açış, kapanış konuşmaları içeren ve bu çalışmanın ana malzemesini oluşturan *İktisat Esaslarımız*, İzmir Anadolu Matbaasında 1339 tarihinde basılmıştır.²⁷ Layiha, Misak-ı İktisadi Esasları, grupların iktisat esasları, İfade-i Mahsusa, Mazbata Encümenine Memur Murahhas Azalar, açış ve kapanış nutukları, hata'sevab cetvelinden oluşan, eski harfli 91 sayfadan oluşmaktadır. Kongrede alınan kararlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine milli bir layiha hüviyetiyle sunulmuştur. 17 Şubat 1923'te kongrenin açış günü Genel Kurulun ortak kararıyla belirlenen ve kabul edilen Misak-ı İktisadi kararları ise milli bir ahit niteliği taşımaktadır.

Bu layiha, A. Gündüz Ökçün tarafından 1968 yılında *Türkiye İktisat Kongresi 1923 -İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar* başlıklı eserin içinde farklı bölüm başlıkları altında parça parça halinde, dönemin basınında çıkan haberlerle birlikte yayımlanmıştır. Yine bu layiha, 1982 yılında Afet İnan tarafından *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat -4 Mart 1923)* başlıklı eseri içinde, Önsöz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Yurt Birliği'nin Uygulanması, Lozan Barış Antlaşmasının İlk Devresi, İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923) Devletçilik İlkesi I. 1933 ve II. 1936 Sanayi Planlarıyla ilgili başlıklardan sonra *İktisat Esaslarımız* başlığıyla tamamı bir arada, sözlük, dizin

²² Ökçün, *age*, s. 175, 194, 247-248, 268, 269; Tokgöz, *age*, s. 3,4.

²³ *İktisat Esaslarımız*, s. 65.

²⁴ *Age*, s. 52.

²⁵ Boratav, *age*, s. 45-46.

²⁶ Ahmet Cevdet, “İktisat Kongresi'nden Halk Fırkası İçin Faide”, *İkdam*, 15 Şubat 1923, s. 1.

²⁷ Layiha basıldıktan sonra dağıtılmıştır; kongre kararları ve mesaisi hakkında yayımlanan *İktisat Esaslarımız* adlı risale basıldıktan sonra bir nüshanın İstanbul temsilciliğine gönderildiğine dair 5 Mayıs 1339 tarihli belge için bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) HR-İM. 48.16, (5 Mayıs 1339).

ve bazı cümlelerin altı çizilmiş olduğu 15 sayfalık Mustafa Kemal Paşa'nın kongre açış nutkuyla birlikte yayımlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nde Türk Kadını

1923 tarihli ilk Türkiye İktisat Kongresi'nde Türk kadınının varlığına ilişkin veriler, *İktisat Esaslarımız* adlı layihada, açış günü kabul edilen Misak-ı İktisadi kararlarında, kongre açış ve kapanış konuşlarında ve meslek gruplarının iktisadi esaslarında, kongreyle ilgili dönemin basınına yansıyan haberlerde yer almaktadır. Ancak kongrede çalışmalarını yürüten encümenlerin faaliyetlerine ve genel kurul görüşmelerine ait tutanakların mevcut olmaması²⁸ genel olarak Türkiye İktisat Kongresi özel olarak kongrede Türk kadınının varlığına ve yapılan çalışmalara ilişkin bilgileri sınırlandırmaktadır.

Siyasi ve diplomatik temsil düzeyinde katılım da göz önünde bulundurulduğunda İktisat Kongresi, Cumhuriyetin kuruluşu arifesinde o dönem Türkiye'sinin, yeni kurulan bir devletin bütün iktisadi faaliyet alanlarının temsilcilerini bir araya getiren, ülkenin yalnızca iktisadi değil, siyasi ve sosyal dokusunun da yansıdığı önemli bir mozağin sembolüdür. Ökçün de İzmir İktisat Kongresi'nin, Kurtuluş Savaşı döneminin toplumsal ve iktisadi yapısının yansıdığı gelişmelerden biri olduğunu²⁹ kaydetmektedir.

Kongre çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi olmak üzere farklı meslek gruplarını temsilen yurt genelinden seçilen sekiz kişilik heyetlerden oluşan ve bu meslek gruplarının oluşturduğu encümenlerin çalışmaları ve genel kurul toplantılarıyla faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Kongrede meslek gruplarının temsil ettiği heyetlerde kadın murahhaslar da mevcuttur; İzmir'de çeşitli kuruluşlarda çalışan kadın işçiler tarafından Hayriye, Elif, Emine, Şefika, Münire ve Nigâr hanımlar; çiftçiler adına Mücahide Fatma Hanım kongreye temsilci seçilmiştir.³⁰ İşçi kadınlar murahhası ise Rukiye Hanım'dır.³¹

Kongredeki heyetlerde kadın temsiliyetine bakıldığında, işçi ve çiftçi grupları arasında kadınların temsil edildiği ancak sanayi ve tüccar gruplarında temsil edilmedikleri görülmektedir. Kadınların meslek gruplarındaki temsiliyetlerinin sınırlı olmasının nedenleri dönemin koşullarında aranabilir: Savaşlardan yeni çıkmış başta insan kaynağı olmak üzere maddi ve manevi kaynaklarını tüketmiş yeni kurulmakta olan bir ülkede siyasetin ana direklerinden biri olarak iktisat hayatının kurumsallaşma çabalarının yeni başlaması ve ekonomi politikalarının yeni belirleniyor olması, Türkiye'nin bir tarım ülkesi olması³² ve asıl iktisadi uğraş alanının ziraat olması, sanayi ve sanayileşmenin yeni bir ekonomik etkinlik alanı olması, Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak ticarete hakim olan yabancı unsurların yerine, *milli iktisadın*³³ tesis edilme çabası bağlamında Türk ve Müslüman unsuru ticaret hayatına hakim kılma çalışmaları.

²⁸ Asıl Kongrenin müzakere tutanaklarının mevcut olmadığı konusunda bk. İnan, *age*, s.16; Ökçün, *age*, s. ix.

²⁹ Ökçün, *age*, s. ix.

³⁰ "İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in Beyanati", *İleri*, 16 Şubat 1339, s. 3; "İktisat Kongresi Ne İçin Açılıyor? *İkdam*, 16 Şubat 1923, 1; "İktisat Kongresi", *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1923, s. 3; "İktisat Kongresi", *Tan*, 16 Şubat 1923, s. 2; "İktisat Kongresi Yarın Açılıyor", *Tanin*, 16 Şubat 1923, s. 2; "İktisat Kongresi Yarın Açılıyor", *Akşam*, 17 Şubat 1923, s. 2; Ökçün, *age*, s. 161.

³¹ *İktisat Esaslarımız*, s. 85.

³² Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye İktisat Kongresi'nin açış nutkunda, o dönemin koşullarında Türkiye'nin temel iktisadi uğraşının tarım olduğu, ülkenin ekonomik anlamda kalkınmasını sağlamak üzere bu faaliyet alanında esas gücünü göstermesi ancak diğer sanayi, ticaret gibi diğer ekonomik faaliyet alanlarında da kendini geliştirerek, düzenlemeler yaparak etkinlik göstermesi konusundaki konuşması için bk. *İktisat Esaslarımız*, s. 65.

³³ Erken Cumhuriyet döneminin, özellikle ilk on yıllarında takip edilen ekonomi politikaların son dönem Osmanlı iktisadi mirasıyla ilişkili olduğu, yeni devletin iktisadi politikalarını anlayabilmek için bu mirasa bakılması gerektiği konusunda ve yeni ulus devletin iktisadi politikalarının şekillenmesinde geç dönem Osmanlı iktisadi politikalarının etkisi için bk. Şevket Pamuk, "Cumhuriyetin Devraldığı Osmanlı İktisadi Mirası", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Süreklilik ve Değişim: Zafer Toprak Armağanı*, ed. Mehmet Ö. Alkan. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2022, s. 65-66, 77-

Temsilin sınırlı düzeyine rağmen yaklaşık 3000 kişinin izlediği, aralarında resmi açılışında kongreyi takip eden 500 kadının da olması, Türk kadınının henüz yeni kurulmuş devletin iktisadi hayatına kayıtsız kalmadığını, aksine memleketin iktisadi konularına karşı ilgili olduğunu göstermektedir. Yine, yeni devletin tam bağımsız bir Türkiye için siyasi bağımsızlığını bütünleyecek iktisadi bağımsızlığının sağlanması hedefi için atılan önemli adımlardan biri olan İktisat Kongresi'nde, Milli Mücadele'nin her aşamasında aktif desteğini gösteren Türk kadınının³⁴, ülkenin iktisadiyatında da söz sahibi olmasını, bizzat ekonomik etkinliğin içinde yer almasını, dahası memleketin iktisat politikalarını şekillendiren kongrede alınan kararlarda müzakereci rolünü desteklediğini de göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa Balıkesir'de, İzmir İktisat Kongresi'nin hemen öncesinde, Lozan Konferansı'nda devletlerin kapitülasyonlarla ilgili yaklaşımıyla alakalı bir mevzudaki açıklamalarında, iktisadi hayatın içinde ve iktisadi faaliyetlerin tamamına önem verilmesi ve kadınların da erkekler kadar hak sahibi olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir: “Badehu düyünü umumiyenin Türkiye'den ayrılacak mahallere taksim olunduktan sonra tanınacağından ve rejimin şu veya bu şekilde olmasının her zaman kabili tezekkür olduğundan, ticarete, ziraate ve sanayie fevkalâde ehemmiyet verilmek icabettiğinden, kadınların hayatı içtimaiyemizde erkekler derecesinde sahibi hak olması”.³⁵

Kongrenin icra edildiği tarihlerde dönemin basınında çıkan yazılar da kadının iktisadi hayatın içinde aktif olması gerektiği yönündeki düşünceleri desteklemektedir. Örneğin *İktisadiyat ve Kadınlık* başlıklı yazıda, 500 kadının kongrenin resmi açılışına katılmasının, Türk kadınının, ekonomik meselelere olan özel ilgisinin önemli bir nişanesi olduğu; bu özel ilgiden beklenen faydanın içtimai ve iktisadi olduğu belirtilmiştir. İktisadi açıdan faydası, nüfus azlığından muzdarip olan ülkede, kadının çalışma hayatına girmesi ve ticaretle meşguliyetinin, erkeğin yükünü hafifletecek olması, nüfus boşluğunun ekonomide açtığı gediği kapatarak, oluşan zararı bir nebze de olsa telafi edecek olmasıdır. İçtimai faydası ise, Türk kadınının kendi çaba ve gayretiyle hayatını kazanmak liyakatine sahip olarak toplumsal hayatta onurlu bir mevkiye sahip olmasıdır. Yine aynı yazıda, Batıda, kadının ekonomik faaliyetlerin hemen hemen hepsiyle meşgul oldukları, resmi devlet dairelerinde bile kadın memurların sayılarının erkeklerden daha fazla oldukları, bizde de ne şer'i kanunun ne medeni ne de ticaret kanununun kadının çalışma hayatına engel olacak bir muhtevaya sahip olmadığı, aksine ticaret kanunumuzun kaynağı Fransız ticaret hukukunda kadının kocasının izzetine muhtaç olduğu, bizde ise şer'i hukukumuzla isnatla evvela kadınların ticaret, kesb ve kâr hususunda tamamen serbest olduğu ifade etmiştir.³⁶

3.1.1. Kongre Açış ve Kapanış Konuşmalarında Türk Kadını

Kongre açış konuşmaları genel olarak incelendiğinde nutukların, iktisadi mevzular üzerinden Türkiye halkının tamamını ilgilendirecek şekilde cinsiyet ayrımına işaret etmeden kadın erkekten mürekkep bütün halka işaret ettiği görülmektedir. Muhatap halkın tamamıdır; iktisat savaşının birlik ve beraberlik içinde bütün memleketin evlatları tarafından verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Nutuklarda, “Türkiye'nin evlatları, efendiler, hanımlar, arkadaşlar” gibi hitaplar

78; 1908-1922 tarihleri arasında uygulanan ekonomi politikalarının, 1923-1929 dönemiyle benzerlik gösterdiği ve iki dönem arasında sürekliliğin olduğu ve bu sürekliliğin “milli iktisat” politikası olarak erken Cumhuriyet dönemine yansıdığı konusunda bk. Boratav, *age*, s. 39; Birinci Cihan Harbinin meydana getirdiği şartların da katkısıyla II. Meşrutiyet dönemiyle gündeme gelen milliyetçiliğin, Müslüman-Türk unsurundan oluşan bir orta sınıfı oluşturmaya başlaması, Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubiyeti akabinde Türk İstiklal mücadelesini yürütecek kadroların oluşumuna ve sosyal tabakalamada bu orta sınıfın belirgin olduğu milli bir devleti oluşturduğu başka bir deyişle Osmanlı'nın son döneminden başlayarak gelişen ekonomik hayattaki koşulların ve gelişmelerin toplumsal hayatta yeni bir orta katman oluşturduğu yani milli burjuvazinin oluşumu ve yeni ulus devletin oluşumu hakkında bk. Zafer Toprak, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 8.

³⁴ Kurtuluş mücadelesinde Türk kadınının cephe, cephe gerisinde, milis kuvvetler içinde Milli Mücadele'de faaliyet gösterdikleri konusunda bk. Necdet Aysal, “Atatürk Dönemi Türk Devrimi”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 8. Baskı, Ed. T. F. Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 184.

³⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 99.

³⁶ Ahmet Şekip, *Mali ve İktisadi Hafta İktisat Kongresinin Resmi Küşadı Münasebetiyle-Nutuk-u İftitihanin Şayan-ı Dikkat Bir Fıkrası- Kanaat Tükenmez Hazine midir? İktisadiyat ve Kadınlık, İkdâm*, 24 Şubat 1923, s. 3.

kullanılmıştır. Bu tespitler, kongre onursal başkanı sıfatıyla açış konuşmasını gerçekleştiren Mustafa Kemal Paşa'nın nutku incelendiğinde de geçerlidir. Nutukta, kongrenin toplanma amacı, geçmişin muhasebesi niteliğinde tarihteki başarı ve kesinti dönemlerindeki sebeplerin iktisatla ilişkisi, milletin iç ve dış düşmanlara karşı kazandığı zaferle yeniden ayağa kalkışı, kat'î zafer için bağımsızlığı temin eden, istiklâline engel olacak iktisadi saikleri lağveden Misak-ı Milli'nin ruh ve manası, milli egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ifade eden Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, milli egemenliğin hakimiyet-i iktisadiye ile kuvvetleneceği, memleketin ma'mur, milletin refaha eriştiği bir iktisat devri, bütün iktisadi faaliyet alanlarında başta ziraat olmak üzere say ve gayret gösterilmesi, bu faaliyet alanlarında ilim ve irfana göre hareket edilmesi ve milli eğitim programının da bu esaslar üzerinde tanzimi³⁷ gibi konular üzerinden kadın-erkek bütün fertlere mesajlar verilmiştir. Türkiye'nin ve Türkiye halkının ihtiyaçlarını bilen halkın içinden gelen ve seçilen fertlerce kongrenin icra edileceği hususu, açış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir:

*Arkadaşlar; Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinden ve onlar tarafından müntehab olarak geliyorsunuz. Bu itibarla memleketimizin halini, ihtiyacını, milletimizin elemelerini ve emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğimiz tedbirler, halkın lisanından söylenmiş telakki olunur ve bunun için en büyük isabetlere malik olur. Çünkü halkın sesi, hakkın sesidir.*³⁸

İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in açış konuşmasında kadın, Türkiye'nin iktisat amillerine hitaben, özel olarak da vatanın bağımsızlığı için Milli Mücadele'de göstermiş olduğu hizmet ve fedakârlığa vurgu yapılarak ve memleketin kakinması için topyekün verilecek iktisat savaşında alacağı rolle yer almıştır:

*Aziz Türkiye'nin öz evlatları hoş geldiniz, güzel Türkiye'nin ameleleri, sanatkârları, çiftçileri ve tacirleri hoş geldiniz, hür ve müstakil güzel yurdun yorulmaz cesur emekçileri, hayatını dişleriyle, tırnaklarıyla kazanan ve şimdi hürriyet ve istiklâl yolunda şehit düşen yavrularının nerlerde gömülüp kaldığını bilemeyiz, bir kırık mezar taşı başında Fatıha okuyabilmek imkanını bile bulamayan çilekeş Türk hanımları hoş geldiniz...*³⁹

Kâzım Karabekir Paşa'nın açış konuşmasında ise milletin ve vatanın iktisadi hayatı için üç esaslı bahsedilmiş, bu esaslar içinde Cihan Harbi ve İstiklâl Harbi'nden itibaren orduya her türlü desteği veren, elim şartlarda her tür zorluğa göğüs geren Türk kadınının üretimden tasarrufa iktisadi mücadelede üzerine düşen vazifeyi yapacağı vurgulanmıştır. Milletin ve vatanın iktisadiyatında takip edilecek temeller ise insan, hayvan ve ürünlerin sağlıklı bir şekilde korunması başka bir ifadeyle hıfzıssıhhanın iktisadın temelini oluşturması, üretimin artırılması, ulaşım araçlarının ve ulaşım ağlarının tüm yurt geneline dağılımının sağlanması, ihracatı artırılması, ve memlekete gelir sağlanması, hanımların düğün, moda gibi yerlere sarfedilen harcamalarını azaltıp tasarruflu davranmaları şeklinde sıralanmıştır. İşçi, sanatkâr, tüccar, çiftçi

³⁷ Nutkun içeriği için bk. *İktisat Esaslarımız*, s. 53-66. Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olan *millî hakimiyet* kavramı, Milli Mücadele döneminde olduğu gibi sonrasında da her zaman ön plandadır. Türkiye İktisat Kongresi'nde Paşa'nın açış nutkunda da *millî hakimiyet* kavramına özel bir vurgu yapılmış ve bu kavram hakimiyet-i iktisadiye kavramıyla birlikte ele alınmıştır. Milli egemenlik kavramının, Milli Mücadele'nin temel prensiplerinden biri olduğu ve mücadelenin her aşamasında bu düsturla hareket edildiği konusunda bk. Mesut Çapa, "Millî Mücadele Döneminde Millî Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi", 1255-1260, <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mesut-%C3%87APA-Mill%C3%AE-M%C3%BCcadele-D%C3%B6neminde-Mill%C3%AE-Egemenlik-D%C3%BC%C5%9F%C3%BCncenin-Geli%C5%9Fimi.pdf> (E.T. 4.07.2023); Geçmişe nazaran milletin daha kuvvetli ve kudretli olduğu; bu kuvvet ve kudretin esbabının ise iki düsturla başka bir ifadeyle bu gücün Misak-ı Milli ve Teşkilat-ı Esasiye mefhumlarıyla ilgili olduğu konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart 1339 tarihli TBMM açış konuşması için bk. TBMM ZC Devre 1, Cilt 28, İçtima Yılı 4, 1 Mart 1339, s. 16.

³⁸ *İktisat Esaslarımız*, s. 53, 61.

³⁹ *Age*, s. 67, 75.

olmak üzere bütün meslek erbabının, bütün halkın iş birliği içinde Misak-ı Milli adına her yeniliğe sahip çıkacağı; böylece birlik ruhuyla iktisat birliğini de gerçekleştireceği ifade edilmiştir.⁴⁰

Heyet-i Umumiye Reisi İşçi grubu Reisi Aka Gündüz Bey'in kapanış nutkunda Türk kadının, erkeğiyle birlikte İstiklâl Harbi'ndeki askerî zafere katkısında, vatanın kurtuluşunda oynadığı rolde olduğu gibi tam bağımsızlık için yani siyasi ve ekonomik tam bağımsızlık hedefinde de aynı ruh ve hislerle bizzat emeğiyle mücadele edeceğine dikkat çekilmiştir. Konuşmada, Türk kadını, Türkiye'nin iktisadiyatına katkı sağlayacak Türk işçisi olarak iktisadi bağımsızlık hedefine bileği ve yüreğiyle çekici ve tornasıyla hizmet eden, Milli Mücadele sırasında kağnısıyla İzmir'e ve memlekete kurtuluşu getiren, İzmir'den yine vatani ekonomik bağımsızlık zaferine ulaştıracak Misak-ı İktisadiye and için Türk erkeğiyle birlikte yer almıştır.⁴¹

Kongrede kapanış oturumunda gerçekleşen ilklerden biri de İşçi kadınlar temsilcisi Rukiye Hanım'ın kapanış oturumunda irad ettiği nutuktur. Rukiye Hanım'ın konuşmasının içeriği incelendiğinde, bu konuşmanın Türk işçi kadınları adına olduğu gibi genel olarak Türk kadını adına da irad edildiği görülmektedir. Konuşmada mmemleket işlerine kadınların dahilinin ilk defa vuku bulduğuna, milli inkılâbın, bütün üretici kesimlerinin temsilinden oluşan kongrenin toplanmasını mümkün kıldığına, katedilen mesafede kadın işçilerinin sahadaki rolüne, iktisadın temelini oluşturan işçi sınıfının haklarının kongre tarafından tanındığı ve bu sonucun Türk kadın işçisi adına önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.⁴²

Kâzım Karabekir Paşa, kongre reisi olması münasebetiyle kapanışta da kısa bir konuşma yapmıştır. Kapanış konuşmasında murahas kadınlar dışında, dinleyici saflarında da kadınlar olduğuna ve kongrenin dikkat ve ilgiyle takip edildiğine, kadınların iktisat cidalinde de ön saflarda mücadelelerini sürdürmelerine dikkat çekmiştir.⁴³ Bu durum iktisat da dahil olmak üzere o dönem için kadınların memleket işlerine ilgisini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Öyle ki kadınlar, erkeğin seferberlikle boşalttığı alanda harp yıllarından beri ve süregelen şekilde ekonomik faaliyetlerin tamamının içinde bizzat faaldir.

3.1.2. Kongre Kararlarında Türk Kadını

Kongre açış ve kapanış konuşmalarında olduğu gibi kongre kararları da cinsiyetçi bir ayrıma işaret etmeden, Türkiye halkını ilgilendirecek mahiyette; halkçı⁴⁴ ve bütüncül bir yaklaşımla, meslek esası temelinde memleketin tüm iktisat birimlerine hitap edecek şekilde kaleme alınmıştır. Kadın ve kadınlıkla ilgili özel olarak belirtilecek hususlarda ise “kadın” ifadesine yer verilmiştir.

Kongre esaslarında kadınlarla ilgili ilk bahis, Misak-ı İktisadi kararlarında yer almaktadır. 17 Şubat 1923 tarihinde kongrenin açılış günü saat 10.00'da kongreye katılan bütün grupların müşterek olarak kabul ettiği on iki maddelik Misak-ı İktisadi esaslarında kadınların da yemini vardır. Misakın esaslarında hususi olarak ve doğrudan “kadın” ifadesinin zikredildiği madde ise on ikinci maddedir: “Türk kadını ve kocası, çocuklarını iktisadi misaka göre yetiştirir.”⁴⁵ Bu esas, içtimai heyetin temelini oluşturan aileye ve aile fertlerinin, Misaka uygun esaslar çerçevesinde müştereken yetiştireceği evlatlara ve bu evlatların eğitimine vurgu yapmaktadır. Misakın her maddesinde “kadın” ifadesi kullanılmasa da dolaylı olarak misakın diğer on bir maddesinin de erkeğiyle birlikte Türk kadınına da ilgilendirdiğini ifade etmektedir. Yine özelde bu esas ama genelde Misak, Türk kadınının iktisadi sorumluluklarını hatırlatırken iktisadî hayattaki yerine de gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda Türk kadını, milli hakimiyetini hiçbir şeye feda etmeyecek,

⁴⁰ *Age*, s. 78-79.

⁴¹ *Age*, s. 81.

⁴² *Age*, s. 85.

⁴³ *Age*, s. 86-87.

⁴⁴ Mesleki temsil esasına göre sınıf ayrımı yapmadan ve bütün sınıfların birliği esasında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ni, Mustafa Kemal Paşa'nın halkçılık anlayışının pratiğe yansıdığı ve buna ortam hazırlayan önemli bir fırsat olarak gören yaklaşımı için bk. Finefrock, *agm*, s. 376.

⁴⁵ *İktisat Esaslarımız*, s. 2.

vatanın bağımsızlığına hanel getirmeden medeniyete ve dünya barışına katkı sağlayacak, mümkün olduğunca tükettiği şeyleri kendisi üretmeye çalışacak, milli üretime ve kalkınmaya katkı sağlayacak, zamanı etkin ve verimli kullanacak, servet konusunda israftan kaçınacak, memleketin doğal zenginliklerini ve kaynaklarını koruyacak, bütün iktisat birimleriyle el ele, birlik ve beraberlik içinde çalışacaktır.⁴⁶

Kongre kararlarında eğitim konusuyla ilgili bir diğer husus, kongrede yer alan iktisat amillerinin tamamıyla ilgili esaslarında, eğitim meselesine özel olarak vurgu yapılmış ve meslek grubunu ilgilendiren kararlar altında maarif başlığına da yer verilmiş olmasıdır. Bu durum iktisadi politikaların maarif politikasıyla birlikte değerlendirildiğinin göstergesi olarak okunabilir. Konuyla ilgili kongre açış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, "Maarif programımız gibi şubat-1 devlet için tasvir olunacak programlar dahi iktisat programlarına istinat etmekten kendini kurtaramazlar"⁴⁷ beyanında bulunmaktadır. Eğitim meselesi kadın-erkek memleketin bütün fertlerini bağlayan bir mevzudur ve yine eğitimi verecek eğitim ordusu da kadın erkek bütün fertlerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda kongrede, memleketin her yerinde ihtiyaca uygun olarak eğitim kurumlarının tesisi, ziraat sanayi, ticaret gibi iktisadi faaliyetler için teorik bilgilerin uygulamalı bilgilerle birlikte gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. İktisat Esaslarımız'da ülkeyi gerçek anlamda kalkındırmak üzere, ziraat, ticaret, sanayi gibi bütün ekonomik faaliyet alanlarında, o faaliyetlerin daha bilinçli ve profesyonel yapılması için yurdun her yerinde ihtiyaca ve iktisadi uğraşa göre mekteplerin açılması, kitap ve mecmuaların basılması yönünde gruplarla ilgili iktisadi esaslarda kararlar alınmıştır.⁴⁸

Kongre kararlarında işçi grubunun iktisadi esasları arasında kadınla ilgili doğrudan iki madde yer almaktadır. Bu maddelerden ilki meslek adlandırmasıyla ilgili olup, "Amele namıyla hitap edilmekte olan kadın ve erkek erba-ı say ve ameleye bundan böyle işçi denilmesi"⁴⁹ hususuyla ilgilidir. Diğerisi ise mesai saatleri, gündelik ve yaş mevzuusuyla ilgili olup yedinci maddede, "Maden ocaklarında çalışan işçilerin altı saatlik mesaisinin bir gündelik itibar olunması. Ve maden ocaklarında on sekiz yaşından dün olanlarla kadınların çalıştırılmaması."⁵⁰ şeklinde ifade edilmiştir.

Sonuç

Uzun süren savaşlardan sonra Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla neticelendirmiş Türkiye'nin, askeri zaferlerden sonra iktisat mücadelesinde de başarılı olabilmesi için izlenecek ekonomi politikalarını belirlemek üzere toplanan 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nin, kadın-erkek cinsiyet ayrımı gözetmeden siyasi, diplomatik ve iktisadi katılım düzeyiyle dönemin Türkiye'sinin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısını yansıtan, yeni devletin iktisat politikalarına yön veren bir gelişme olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda İktisat Vek'aleti'nin girişimiyle düzenlenen, resmi olarak bağlayıcılığı bulunmayan kongrenin müzakere tutanaklarının mevcut olmamasının hem kongreye hem de kongrede kadının varlığına ilişkin bilgileri sınırladığı görülmüştür.

Türk kadını, kongrede murahhas düzeyinde ve izleyici/takipçi olarak yer almıştır. Yurt genelinden farklı iktisadi uğraş alanlarını temsil eden heyetler, heyetlerin oluşturduğu encümenler ve genel kurul toplantılarıyla faaliyetlerini gerçekleştiren kongrede, meslek gruplarını temsil eden heyetlerde, işçi ve çiftçi grupları arasında kadın temsilcilerin de bulunduğu görülmüştür. Sanayi ve tüccar grupları arasında kadın murahhas bulunmamasının, meslekî temsil düzeyinde kadının kongredeki temsiliyetini kısıtladığı görülmüş, ancak kongreyi takip eden beş yüz kadının

⁴⁶ Misakın maddeleri için bk. *Age*, s. 1-2.

⁴⁷ *Age*, s. 65.

⁴⁸ Ziraat- maarif, ticaret-maarif ve sanayi-maarifle ilgili başlıklarda bu faaliyet alanlarında uygulamalı bilgilerin öğretilceği okulların açılması ve eğitimle ilgili detaylar için bk. *İktisat Esaslarımız*, s. 4-5, 37,44.

⁴⁹ *Age*, s. 46.

⁵⁰ *Age*, s. 47.

varlığının, Türk kadınının memleketin ekonomik meselelerine olan alakasını ve duyarlılığını gösterdiği ve yine bu sınırlılığın, Türkiye'nin sanayisi yeni gelişmekte olan bir ülke olması ve memleketin aslı unsuru olan Türklerin ticaret hayatına hakim kılınması çabaları bağlamında dönemin konjonktürel gelişmeleriyle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kongre açış ve kapanış konuşmaları, kongre kararları incelendiğinde, içeriklerin, iktisadî konular üzerinden cinsiyetçi bakış açısıyla değil, meslekî temsil esasına dayalı olarak bütün iktisat amilerine hitap edecek şekilde toplumun kadın-erkek bütün fertlerini içeren, halkçı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı, bu içeriklerde özel olarak kadını ilgilendiren konularda kadın vurgusu yapıldığı görülmüştür. Kongrede, tam bağımsız bir Türkiye hedefi için istiklâl mücadelesinde aktif rol alan Türk kadınının, iktisat cidalinde de birlik ve beraberlik ruhuyla hareket ederek erkeğiyle birlikte tasarruftan üretime ülkenin iktisadi hayatında da bilfiil söz sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sonuç aynı zamanda, Türk kadınının Kurtuluş Savaşı'nda vatanın bağımsızlığı için göstermiş olduğu fedakârlık ve mücadelelerin yeni devlette ve cumhuriyetin ilanından sonra da kamusal alanda ve özellikle iktisadî hayatta da memleketin kalkınmasında ve milletin refaha erişmesinde aktif bir şekilde yer alacağına işaret etmektedir. Savaş koşulları tüm dünyada olduğu gibi kadının iktisat da dahil hayatın her alanında görünür olmasını sağlamıştır.

Kongre konuşmalarından çıkarılan bir başka sonuç da iktisat ve sağlık konusunun bir arada ele alınmış olmasıdır; memleketin sahip olduğu kaynakların sağlıklı bir şekilde korunmasının ekonomiyi bağlantılı olduğu ve ekonomiyi esaslı bir zemine oturtacağı başka bir deyişle, insan kaynakları (kadın-erkek), hayvan ve istihsalatın sağlıklı olmasının iktisadiyatı kuvvetlendireceği ve güçlü bir Türkiye hedefine hizmet edeceği vurgulanmıştır. Sağlıklı bir nesil, sağlıklı bir nüfus ve sağlıklı kaynaklar temelleri sağlam bir iktisadî politika izlenmesini sağlayacaktır.

Yine kongre kararlarında ve meslek gruplarının iktisadi esaslarında, iktisat ve maarif politikası birlikte ele alınmış ve iktisadi hayatı destekleyecek eğitim politikalarında kadının, eğitim ordusundaki rolüne işaret edilmiştir. Kongrenin kapanışında kadınlar ve işçi kadınlar adına bir kadının konuşma yapması da yeni devletin memleket işlerinde kadının varlığını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Cumhuriyetin henüz ilan edilmediği, devletin her alanda kurumsallaşmasının yeni yeni başladığı çok erken bir tarihte, memleketin iktisat politikalarının tartışıldığı ve yakın geleceğin ekonomi politikalarını etkileyecek Türkiye İktisat Kongresi'nde Türk kadınının varlığı, yeni devletin iktisadi politikalarda kadına biçtiği misyonu dolayısıyla kurucu zihniyetin anlam dünyasında kadının yerini göstermesi bakımından da önemlidir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA 30-10-0-0. 5-29-17, (3 Şubat 1339).

BCA 30-18-1-1-6-49-17-1-1, (6 Şubat 1339).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

BOA HR-IM. 48.16, (5 Mayıs 1339).

B. Resmi Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları:

TBMM Gizli Celse Zabıtları Devre 1, Cilt 4, İçtima Yılı 3, 3 Mart 1339.

TBMM Zabıt Cerideleri:

TBMM ZC Devre 1, Cilt 27, İçtima Yılı 8, 5 Şubat 1339.

TBMM ZC Devre 1, Cilt 28, İçtima Yılı 4, 1 Mart 1339.

TBMM ZC Devre 1, Cilt 28, İçtima Yılı 4, 8 Mart 1339.

C. Araştırma ve İncelemeler

AHMED, Jashim Uddin, "Documentary Research Method: New Dimensions", *Indus Journal Management & Social Sciences*, C.4, S.1, 2010, s. 1-14.

Ahmet Cevdet. "İktisat Kongresi'nden Halk Fırkası İçin Faide", *İkdam*, 15 Şubat 1923.

Ahmet Şekip, "Malî ve İktisadi Hafta İktisat Kongresinin Resmi Küşadı Münasebetiyle-Nutku İftitihanin Şayan-ı Dikkat Bir Fıkrası- Kanaat Tükenmez Hazine midir? İktisadiyat ve Kadınlık", *İkdam*, 24 Şubat 1923.

ALTHEIDE, David L., "Tracking Discourse and Qualitative Media Analysis", *Poetics* C. 27, S. 4, 2000, s. 287-299.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II. 5. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

AYSAL, Necdet, "Atatürk Dönemi Türk Devrimi", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 8. Baskı, Ed. T. F. Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s. 179-205.

BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara: 2003.

BOWEN, Glenn A, "Document Analysis as a Qualitative Research Method", *Qualitative Research Journal*, C. 9, S.2, 2009, s. 27-40, doi.org/10.3316/QRJ0902027 (E.T. 26.05.2023).

CARACELLI, Valerie J., Greene, Jennifer C., "Data Analysis Strategies for Mixed-Method Evaluation Designs", *Educational Evaluation and Policy Analysis*, C. 15, S. 2, 1993, s. 195-207.

CRESWELL, John W., *Research Design Qualitative Quantative, and Mixed Methods Approaches*. 3. Baskı, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, 2009.

CORBIN, Juliet ve Straus, Anselm, "4 Strategies for Qualitative Data Analysis", *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, 3. Baskı Sage Publications, Thosand Oaks, 2015, s. 65-87.

ERTAN, Temuçin F., "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 8. Baskı, Ed. T. F. Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020, s.135-151.

FINEFROCK, Michael M., "Laissez-Faire, The 1923 Izmir Economic Congress and Early Turkish Developmental Policy in Political Perspective", *Middle Eastern Studies* C. 17, S. 3, 1981, s. 375-392.

HOELL, Margaret S., "Atatürk and the 'İlk Türkiye İktisat Kongresi' ", *Turkish Studies Association Bulletin*, C. 4, S. 2, 1980, s.1-9.

İktisat Esaslarımız, Anadolu Matbaası, İzmir, 1339.

İNAN, A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020.

KIRAL, Bilgen, "Nitel Bir Veri Analizi Olarak Doküman Analizi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.15, 2020, s. 170-189.

MCCULLOCH, Gary, *Documentary Research in Education, History and the Social Sciences*, Routledge Falmer Taylor & Francis Group, London and New York, 2005.

MILES, Matthew B., Huberman, Michael A. *Qualitative Data Analysis*. 2. Baskı, Sage Publications, Thosand Oaks, 1994.

MOGALAKWE, Monageng, “The Use of Documentary Research Methods in Social Research”, *African Sociological Review*, C. 10, S. 1, 2006, s. 221-230.

PAMUK, Şevket, “Cumhuriyetin Devraldığı Osmanlı İktisadi Mirası”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Süreklilik ve Değişim: Zafer Toprak Armağanı*, Ed. Mehmet Ö. Alkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2022, s. 65-80.

SAK, Ramazan, Şahin Sak, İkbal Tuba, Öneren Şendil, Çağla, Nas, Eşref, “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, C. 4, S.1, 2021, s. 227-250.

SCOTT, John, *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*. Polity Press, UK, 1990.

SINGER, Morris, “Atatürk’s Economic Legacy”, *Middle Eastern Studies*, C. 19, S.3, 1983, s. 301-311.

TOKGÖZ, Erdinç, *80. Yıldönümünde Türkiye İktisat Kongresi ve Gazi Mustafa Kemal’in Açış Konuşması*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 2003.

TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Türkiye İktisat Kongresi, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1339.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, 4. Baskı, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1997.

WELCH, Catherine, “The Archaeology of Business Networks: The Use of Archival Records in Case Study Research”, *Journal of Strategic Marketing* C.8, S. 2, 2000, s. 197-208.

VARLI, Arzu, Koraltürk, Murat, “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *ÇTTAD*, C. IX, S. 20-21, 2010, s. 127-142.

YILDIRIM, Ali, “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Önemi”, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, C. 23, S.112, 1999, s. 7-17.

D. Süreli Yayınlar

Akşam

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Tan

Tanin

Vakit

Türkiye İktisat Mecmuası

E. İnternet Erişim Adresleri

ÇAPA, Mesut. “Millî Mücadele Döneminde Millî Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi”, 1255-1260, <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mesut-%C3%87APA-Mill%C3%AE-M%C3%BCcadele-D%C3%B6neminde-Mill%C3%AE-Egemenlik-D%C3%BC%C5%9F%C3%BCncenin-Geli%C5%9Fimi.pdf> (E.T. 4.07.2023)

Summary

Turkey Economic Congress of 1923 convened in order to discuss the economic policies of the newly established state, to determine the economic policies of the new state, and to convey a message of a fully independent Turkey to the world public opinion in military, political, cultural, and economic spheres in the period when the interval session of the Lausanne Conference.

The Turkish women, who began to become visible in the public sphere during the Reorganisation and Constitutional periods, who operated the vital functions of the army during the First World War and the War of Independence, and who kept the wheels of civilian life turning in every area vacated by men due to mobilization, also demonstrated her presence in the newly established Turkish state and its economic life. To preserve our national existence and to have a free and powerful Turkey both within our borders and among the community of nations, it was necessary for a social body composed of both women and men to work together in a spirit of national unity and solidarity to achieve the desired national goals in every aspect of life. With this principle, Turkish women also took their place in the congress.

This study investigates the position of Turkish women at the first Turkey Economic Congress through the document titled "İktisat Esaslarımız" (Our Economic Principles). This study aims to determine how and in what manner women took place in the congress, to identify to what extent women represented, and to ascertain the position of women in the economic life of the new Turkish state through the resolutions of the congress, and to define the role assigned to women in fiscal policies, thereby specifying the place of women in the intellectual world of the founding cadre.

While many studies have been conducted on the congress, it has been observed that there has not been a study examining the role of women in the early Republican period in economic life using the document analysis technique focusing on the document titled *Our Principles of Economics*.

The lack of official binding status and negotiation records of the congress, organized at the initiative of the Ministry of Economy, may limit information regarding the congress itself and the presence of women in the congress. The contents of the congress speeches and resolutions were approached with a populist and comprehensive perspective, addressing both men and women without gender discrimination and covering all economic units based on professional representation principles.

Turkish women, who played an active role in the War of Independence achieving the goal of a fully independent Turkey, and participated in the country's economic life, from savings to production, with a spirit of unity and solidarity, alongside men, to achieve the aim of economic independence highlighted in the congress. Turkish women, who played an active role in the independence struggle for a fully independent Turkey, should also make common cause in the economic life with men side by side from savings to production with a spirit of unity and solidarity was emphasized in the congress.

Another conclusion drawn from speeches of the congress is the simultaneous consideration of economics and health; it emphasizes that the proper preservation of the country's resources is connected to the economy and will provide a solid foundation for the economy, in other words, that healthy human resources (both men and women), livestock, and production will strengthen economics and serve the goal of a strong Turkey. A healthy generation, a healthy population, and healthy resources will ensure the pursuit of a robust economic policy.

Furthermore, in the congress decisions and the economic principles of professional groups, economic and educational policies were being considered together, and the role of women in the forces of education was highlighted in the context of education policies that would support economic life. It is noteworthy that a woman, Rukiye Hanım, spoke on behalf of women and female workers at the closing session of the congress, demonstrating the presence of women in the affairs of the new state. It happened at a very early date when the Republic was declared and the institutionalization of the state was beginning in all spheres of life. In the congress where the economic policies of the country argued and which would influence the economic policies of the near future, the presence of Turkish women was vital, not only for the mission assigned to women in the economic policies of the new state but also in terms of indicating the place of women in the worldview of the founding mentality.